

УДК 336.226

О. А. Прокопенко,
здобувач кафедри фінансів і кредиту Київського економічного інституту менеджменту

ФІСКАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ

Стаття присвячена аналізу фіскального забезпечення розвитку сільського господарства Донецької області. Визначено сутність фіскального забезпечення сільського господарства та основні його складові. Визначено сильні і слабкі сторони фіскального забезпечення сільського господарства Донецької області.

The article is devoted the analysis of the fiscal providing of agriculture of the Donetsk region. Essence of the fiscal providing of agriculture and its basic constituents are determined. Strong and weak sides of the fiscal providing of agriculture of the Donetsk region are determined.

ВСТУП

Наявний агропромисловий потенціал Донецької області, сприятливі природно-кліматичні умови дозволяють не лише повною мірою насичувати ринок Донецького регіону сільськогосподарською продукцією, але і сусідні області. Проте повномасштабна реалізація потенціалу аграрного сектора Донецької області можлива лише за наявності ресурсного забезпечення його розвитку. Центральне місце у ресурсному забезпеченні розвитку сільського господарства посідає фінансове забезпечення, базис якого суттєво звужився через кризові явища в економіці України.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідженню проблем розвитку агропромислового комплексу в Україні, реформування його фінансового забезпечення, особливостям розвитку в умовах лібералізації зовнішньо-економічної діяльності присвячені праці багатьох вітчизняних дослідників, зокрема О. Гривківської, Я. Жаліла, І. Плюща, П. Саблука, О. Шубравської, І. Хлівної та ін. Однак проблема фінансового забезпечення розвитку сільського господарства у регіонах потребує подальшого розроблення, особливо в контексті розширення можливостей фіскального забезпечення. Тому метою нашої статті визначено аналіз фіскального забезпечення розвитку сільського господарства Донецького регіону.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Донецька область, яка по праву вважається найбільшим промисловим регіоном, є до того ж значним виробником сільськогосподарської продукції. У розвитку сільського господарства Донецької області можна виділити ряд як сильних, так і слабких сторін.

До сильних сторін сільськогосподарського сектору економіки Донецької області можна віднести розмір сільськогосподарських угідь — 2045,8 тис. га [8, с. 17]. За цим показником її можна прирівняти до суто сільськогосподарських регіонів — Полтавської, Чернігівської, Вінницької областей. У сільській місцевості області проживає кожний десятий її мешканець, кожний одинадцятий працівник зайнятий сільськогосподарською діяльністю. За обсягами виробництва сільське господарство знаходиться на сьомому місці серед усіх видів економічної діяльності і на другому місці (після промисловості) серед видів діяльності, що спрямовані на виробництво продукції. Перевагою сільськогосподарського виробництва є висока якість продукції та мінімальне використання здобутків генної інженерії (а саме, ГМО). На позитивну оцінку також заслуговує практика створення цільових агрофірм, основними споживачами продукції яких є працівники шахт.

До слабких сторін можна віднести заборону у 2006 р. на ввезення української м'ясо-молочної продукції до Російської Федерації. Це звужує експортні горизонти сільського господарства Донецької області, оскільки російська Федерація є її найближчим сусідом.

Чи не найбільшу загрозу розвитку аграрного сектору України за умов глобалізації представляє лібералізація зовнішньої торгівлі [1, 9, 14, с. 132]. Характеризується цей процес, передусім, скороченням чи повною ліквідацією тарифних бар'єрів і зняття нетарифних обмежень у сфері міжнародної торгівлі. Вітчизняний аграрний сектор уже зіткнувся з наслідками поступового зниження імпорتنих тарифів протягом періоду переговорів щодо вступу країни до СОТ. Це, зокрема, виразилося у зростанні частки імпортного продоволь-

ства на українському ринку [14, с. 132—133].

Таким чином, економічний потенціал сільськогосподарського сектору Донецької області є достатнім для того, щоб забезпечити сільськогосподарською продукцією не тільки вітчизняний ринок, але і може бути чітко орієнтований на експорт за умови відповідної державної політики.

Важливою складовою державного регулювання розвитку того чи іншого сектору економіки є фіскальне забезпечення. Термін "фіскальне забезпечення" ще не набув поширення в Україні та країнах СНД, однак за кордоном він вживається у матеріалах, присвячених дослідженню фінансового забезпечення. Як самостійний термін "фіскальне забезпечення" використовується у нормативних документах співдружності націй [16].

Трапляються випадки, коли терміни "фіскальне забезпечення" і "фінансове забезпечення" ототожнюються [15]. На наш погляд, такий підхід є не зовсім точним, оскільки фінансове забезпечення є набагато ширшим поняттям, ніж фіскальне. При визначенні сутності фіскального забезпечення ми відштовхувалися від етимології слова "забезпечення" та від наявних підходів до визначення сутності різних видів ресурсного забезпечення, зокрема фінансового. Забезпечення у загальному вигляді являє собою комплекс заходів, направлених на мобілізацію та ефективне використання необхідних ресурсів. Фінансове забезпечення ряд вчених визначає як діяльність по залученню, розподілу та використанню фінансових ресурсів на відповідний напрям діяльності [6, с. 89]. Також фінансове забезпечення трактують як сукупність економічних відносин, які виникають у зв'язку з пошуком, залученням і ефективним використанням фінансових ресурсів [4, с. 389]. Фінансове забезпечення будь-якої сфери людської діяльності передбачає мобілізацію фінансових ресурсів з ряду джерел — власних, позичених чи залучених. На сьогоднішній день власні ресурси у сільськогосподарському секторі є обмеженими, використання позичених коштів в умовах фінансової нестабільності стало практично нереальним. Як не банально, але ключову роль у фінансовому забезпеченні розвитку сільського господарства має відіграти держава. Однак це не означає, що фіскальне забезпечення можна ототожнювати з бюджетним. Бюджетне забезпечення являє собою сукупність заходів і грошових коштів та створення умов, що сприяють нормальному проходженню бюджетного процесу, реалізації намічених планів, програм, проектів, підтримання стабільного функціонування бюджетної системи та її бюджетів, запобігання порушенням законів і нормативних актів [2]. Тобто бюджетне забезпечення виступає складовою фіскального забезпечення розвитку сільського господарства тільки в частині мобілізації фінансових ресурсів до бюджету та їх використання на пряму підтримку сільськогосподарського сектору. Таким чином, фінансове забезпечення з боку держави може здійснюватися прямими методами (безпосередне

фінансування з бюджету) та непрямыми (за допомогою податкових важелів).

Що стосується прямої бюджетної підтримки, то суттєвим її недоліком, окрім надто малого обсягу, є те, що фінансову підтримку з бюджету отримують лише сільськогосподарські підприємства, вона не стосується селянських господарств. Для Донецького регіону, де сільськогосподарські підприємства виробляють 38,5% продукції, а селянські господарства — 61,5%, це є суттєвим мінусом. Тому в умовах суттєвої обмеженості бюджетних коштів акцент має бути зроблено на непрямих методах підтримки розвитку сільського господарства, особливо податкових. У результаті використання податкових важелів з метою розширення ресурсної бази сільського господарства формується особливий вид забезпечення — фіскальне.

Розглядаючи податки з точки зору фіскального забезпечення, ми спираємося на позицію В. Тропіної, яка розглядає фіскальне забезпечення соціального розвитку через призму державних фінансів і вважає, що використання державних фінансів, акумульованих у бюджеті та позабюджетних цільових фондах, має бути підпорядкованим виконанню державою соціальної функції, а саме забезпеченню умов для максимізації позитивних та мінімізації негативних соціальних явищ у суспільстві з метою збереження його цілісності, відтворення і розвитку [12, с. 41]. Головний акцент вона робить на необхідності створення такого механізму мобілізації фінансових ресурсів та їх перерозподілу, щоб максимізувати позитивний і мінімізувати негативний вплив на об'єкт забезпечення.

Таким чином, фіскальне забезпечення розвитку сільського господарства можна визначити як економічні відносини, направлені на мобілізацію фінансових ресурсів через механізм стягнення податків та ефективний їх розподіл і використання у сільському господарстві з метою максимізації ефективності його розвитку.

Фіскальне забезпечення може проявлятися у різних формах. У першу чергу, це мобілізація необхідних фінансових ресурсів шляхом збирання податків. Також фіскальне забезпечення включає у себе перерозподіл мобілізованих фінансових ресурсів на різні напрями розвитку сільського господарства.

Якщо брати до уваги зарубіжний досвід, то фіскальне забезпечення там функціонує не тільки у вигляді прямих дотацій та податкових пільг сільськогосподарським виробникам, але і у вигляді прямих виплат, які здійснюються сільськогосподарським виробникам у зв'язку з експортними операціями; експортних кредитів, а також програм гарантування і страхування експортних кредитів; заходів із зниження вартості просування товарів на зовнішній ринок тощо. Всі ці заходи ми відносимо до сфери фіскального забезпечення, оскільки їх реалізація є можливою тільки за умови наявності достатнього обсягу фінансових ресурсів, мобілізованих у вигляді податків.

Таблиця 1. Динаміка найбільших податкових платежів та податкового навантаження на економіку Донецької області у 2000–2007 рр.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Фактичні надходження ПДВ, млн грн.	463,9	722	692,8	1288,3	1725,4	2700,7	3805,8	4118
Надходження податку на прибуток підприємств, млн грн.	1004,9	897,6	1092,9	2257,9	3799,2	4560,4	4157,6	5263,7
Фіксований сільськогосподарський податок, тис. грн.	5,2	5,6	6,3	6,8	7,3	8,3	6,3	6,2
Податкове навантаження на економіку області, %	6,1	4,2	4,9	4,9	7	5,5	4,4	5,2

Джерело: побудовано автором за даними джерел [8, 10].

Найвагоміше експорт сільськогосподарської продукції субсидується у країнах ЄС, частка яких у загальносвітових обсягах близько або перевищує 90%. Саме ці країни (а серед них, у першу чергу, Франція, а також Ірландія, Польща та Іспанія) займають найпоєднованішу протекціоністську позицію у сфері сільського господарства. За межами ЄС найбільшими лобістами даної галузі є Японія і Норвегія. Самі по собі експортні субсидії в загальних обсягах фінансування фермерів у розвинених країнах становлять незначні частки. Так, для ЄС це — 5%, а для США — 2–3% [14, с. 133]. Негативний вплив на розвиток сільського господарства також має квотування імпорту при поставках сільськогосподарської продукції у країни ЄС.

Вагому роль фіскальне забезпечення відіграє у формуванні інвестиційної привабливості агропромислового сектора економіки Донецької області. Для одержання іноземних інвестицій в основну галузь АПК — сільське господарство — необхідна реальна державна програма, в якій має передбачатися інвестування сільськогосподарського машинобудування, нових технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції селекції і пле-

мінного тваринництва [11, с. 109]. Тому фіскальне забезпечення повинно мати не суто мобілізаційний характер, але і проявляти регулюючі впливи на розвиток сільського господарства, зокрема через залучення інвесторів.

Загалом фіскальне забезпечення розвитку сільського господарства можна оцінити через системний аналіз основних показників, які характеризують результати діяльності сільського господарства та динаміку сплати найбільш вагомих податкових

платежів для аналізованого регіону і фіксованого сільськогосподарського податку (табл. 1).

Таблиця 1 ілюструє стабільні темпи зростання ПДВ та податку на прибуток, які є бюджетоутворюючими податками для Зведеного бюджету України. За обсягами сплати цих податків серед регіонів Донецька область протягом аналізованого періоду займає провідні місця (без врахування відшкодування ПДВ з бюджету). Податкове навантаження на економіку області можна вважати помірним із згладженими циклічними коливаннями. Це свідчить про наявні передумови формування достатнього фіскального забезпечення розвитку сільського господарства Донецької області власними силами. Однак динаміка бюджетоутворюючих податків свідчить тільки про потенціал частки бюджетного забезпечення.

Роль фіскального забезпечення можна оцінити через аналіз динаміки сплати фіксованого сільськогосподарського податку та основних показників розвитку сільського господарства, оскільки метою запровадження фіксованого сільськогосподарського податку якраз і було відродження сільськогосподарського виробництва.

Динаміка сплати фіксованого сільськогосподарського податку (далі ФСП) характеризується стабільним зростанням до 2005 р. включно, а з 2005 р. відбувається стабільне зменшення обсягів його сплати (рис. 1), що зумовлено не тільки зниженням ефективності сільськогосподарського виробництва, але і зменшенням кількості платників фіксованого сільськогосподарського податку на 5,6% у 2006 р. та 4,12% — у 2007 р.

У табл. 2 наведені основні показники розвитку сільського господарства Донецької області протягом останніх 8 років.

З даних таблиці 2 видно, що результати розвитку сільського господарства в Донецькій області протягом останніх восьми років залишають бажати кращого. Найнестабільнішу тенденцію показує фінансовий результат — у 2000, 2003, 2007 та 2008 рр. галузь була збитковою.

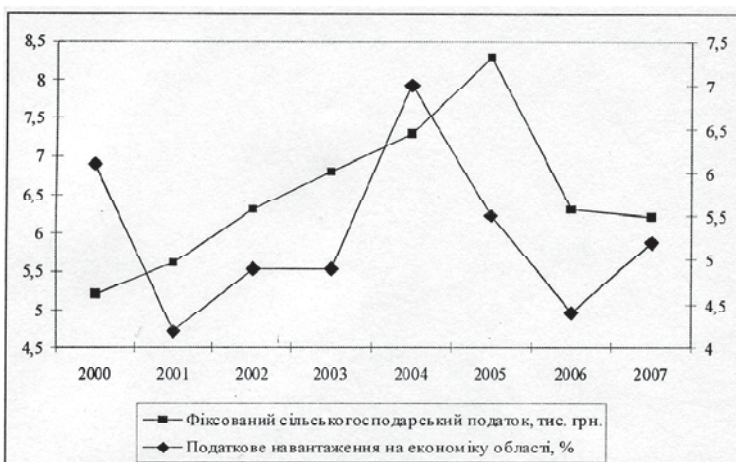


Рис. 1. Податкове навантаження на економіку Донецької області та динаміка сплати фіксованого сільськогосподарського податку

Таблиця 2. Основні показники розвитку сільського господарства у Донецькій області протягом 2000—2007 рр.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Фінансовий результат, млн грн.	-3,3	102,8	70,2	-19,1	77,1	93,3	47,3	-3,1
Валова продукція сільського господарства, млн грн.	4160	5035,7	5046,4	3858,9	5152,9	5268,1	4987,2	5186,8
Обсяг інвестицій в основний капітал, млн грн.	...	117,5	113,9	105,7	157,7	170,9	192,4	202,3

Джерело: побудовано автором за даними джерел [8, 10].

Темпи росту валової продукції сільського господарства також були нестабільними.

Оцінка тісноти впливу фіксованого сільськогосподарського податку на основні показники розвитку сільського господарства в Донецькій області дали змогу виявити, що прямий вплив ФСП має тільки на обсяги інвестицій в основний капітал (виявлена лінійна залежність з високим коефіцієнтом детермінації). На фінансовий результат та обсяги виробництва валової продукції вагомого впливу ФСП не має — виявлено залежності поліноміального характеру з невисоким коефіцієнтом детермінації. Таким чином, можна зробити висновок, що головну роль — стимулювання розвитку сільського господарства — у сучасних умовах ФСП не виконує. Це свідчить про те, що потенціал фіскального забезпечення розвитку сільського господарства на сьогоднішній день реалізується не повною мірою.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, з метою розширення бази фіскального забезпечення розвитку сільського господарства доцільно було б розпочати роботу у двох основних напрямках. Перший напрям — розробка заходів щодо розподілу надходжень від ПДВ і податку на прибуток на користь місцевого бюджету для прямої підтримки розвитку сільського господарства. Це зумовлено тим, що Донецька область, будучи одним з найбільших платників податків до Зведеного бюджету, має недостатній обсяг коштів у місцевих бюджетах для фінансування заходів підтримки розвитку сільського господарства. Другий напрям — активізація регулюючих важелів, закладених у податках, їх спрямування на активізацію виробництва сільськогосподарської продукції у регіоні та підвищення ефективності сільськогосподарської галузі у цілому.

Література:

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005.
2. Гапонюк М.А., Яцюта В.П. Місцеві фінанси. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/93/54/1/10>.
3. Гривківська О.В. Джерела фінансового за-

безпечення розвитку малих фермерських господарств/ Гривківська О.В., Хлівна І.В. / Актуальні проблеми економіки. — 2008. — №7 (85). — С. 154—164.

4. Економіка й організація інноваційної діяльності: [підручник] / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін. Під ред. проф. М.П. Денисенка. — К.: ВД "Професіонал", 2004. — 514 с.

5. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: [монографія] / Жаліло А.Я. — К.: НІСД, 2003. — 368 с.

6. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності / Онишко С.В., Паєнко Т.В., Швабій К.І.: [навч. посіб]. — К.: КНТ. — 2008. — 236 с.

7. Плющ І.С. Перспективи розвитку аграрного сектора та важелі його регулювання / Плющ І.С. // АгроІнком. — 2007. — №4. — С. 12—17.

8. Сільське господарство Донецької області: [статистичний збірник]. — Д.: Головне управління статистики у Донецькій області. — 2008. — 354 с.

9. Соціальні та економічні наслідки вступу України до СОТ: експертні оцінки / Відп. ред. Ю. Привалов. — Львів: Українські технології, 2004.

10. Статистичний щорічник Донецької області за 2007 рік / За ред. О.А. Зеленого. Головне управління статистики у Донецькій області. — Донецьк, 2008. — 459 с.

11. Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи їх розв'язання: [монографія] / За ред. М.М. Єрмошенка. — К.: Національна академія управління, 2008. — 452 с.

12. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства [монографія] / В.Б. Тропіна; НДФІ. — К., 2008. — 368 с.

13. Хлівна І.В. Формування і використання фінансових ресурсів фермерських господарств / Хлівна І.В. Автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. ек. наук. 08.00.04 — економіка та управління підприємствами. — Київ: ПВНЗ "Європейський університет", 2008. — 20 с.

14. Шубравська О.В. Перспективи розвитку аграрного сектора економіки України в умовах посилення лібералізації зовнішньої торгівлі / Шубравська О.В. // Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації: [монографія] / Під ред. Я.В. Белінської. — К.: Національна академія управління, 2008. — С. 131 — 143.

15. The state education department / The university of the state of New York / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.regents.nysed.gov/meetings/2007Meetings/July2007/0707emscvesida3.htm>.

16. Commonwealth Register©224/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.commonwealthregister.com>.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2009 р.